

УДК 34: 061.23

**ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ
СУЧАСНОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ**
**LEGAL AND SOCIAL ASPECTS OF CONTEMPORARY
SOCIAL MOVEMENT IN UKRAINE**

Моїсєєнко Л.М.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Красноармійського індустріального інституту
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»*

Пархоменко М.М.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних наук
Красноармійського індустріального інституту
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»*

У статті зроблена спроба виділити й охарактеризувати нові тенденції в сучасному громадському русі в Україні, які відбулися під впливом політичних і військових подій 2014 року, а також встановити відповідність українського законодавства сучасним реаліям. Крім того, автори прагнули виділити й охарактеризувати учасників цих організацій, внести ясність у використання термінів і понять стосовно учасників цих організацій, з'ясувати перелік нормативних документів, які допоможуть учасникам громадянських об'єднань максимально реалізувати свою ініціативу, а громадськості повною мірою здійснити контроль за витраченими зусиллями і залученими фінансами.

Ключові слова: демократія, громадська організація, волонтер, громадський активіст, приватна ініціативна група, благодійник.

В статье предпринята попытка выделить и охарактеризовать новые тенденции в современном общественном движении в Украине, которые произошли под влиянием политических и военных событий 2014 года, а также установить соответствие украинского законодательства современным реалиям. Кроме того, авторы стремились выделить и охарактеризовать участников этих организаций, внести ясность в использовании терминов и понятий по отношению к участникам этих организаций, выяснить перечень нормативных документов, которые помогут участникам гражданских объединений максимально реализовать свою инициативу, а общественности в полной мере осуществит контроль за потраченными усилиями и привлеченными финансами.

Ключевые слова: демократия, общественная организация, волонтер, общественный активист, частная инициативная группа, благотворитель.

The authors of the article attempted to isolate and characterize new trends in contemporary social movement in Ukraine, which took place under the influence of political and military events of 2014, as well as to establish a correspondence of the Ukrainian legislation to modern realities. In addition, the authors sought to identify and characterize the members of these organizations, to clarify the use of terms and concepts to the participants of these organizations to find a list of regulations that will help participants to civic associations as possible to implement its initiative, and the public to fully implement the control of spent efforts and raising finance.

Key words: democracy, social organization, volunteer, community activist, private initiative group, benefactor.

«Не запитуйте країну, що вона може зробити для вас; запитайте, що ви можете зробити для своєї країни».
Дж. Кеннеді

Постановка проблеми. Громадський рух є частиною кожної цивілізації та будь-якого суспільства. Формальні державні структури у всьому світі не в змозі реагувати на всі запити суспільства, тому особливої ваги набуває громадський рух. Він виступає як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку. Не дивно, що цей феномен став предметом наукового дослідження.

У 90-і роки ХХ ст. поняття «демократія», «громадська організація» доповнюються поняттями «волонтер», «громадський активіст», «ініціативна група», повертається поняття «благодійник». Зростання активності громадян вилилося в збільшення кількості недержавних організацій.

Події буремного 2014 року сколихнули країну, підняли рівень соціальної активності українців та стали передумовою виникнення нової хвилі громадських та волонтерських організацій, що за якістю та по суті відрізнялися від попередніх об'єднань. За короткий час громадський рух набув нових рис, були створені нові види та розроблені нові механізми здійснення допомоги, нові методи впливу на владу, розширились вікові межі учасників тощо.

Стан дослідження. Дослідження громадського руху як чинника формування громадянського суспільства в Україні займалися О. Хуснутдінов, В. Авер'янов, Ю. Бакаєв, І. Гавриленко та ін. [1].

Елементи волонтерського руху в соціально-педагогічній роботі в Україні знайшли відображення в роботах Р. Вайноли, А. Капської, О. Безпалько, О. Карпенко, узагальнення зарубіжного розвитку – в роботах Т. Лях, І. Погорської, Г. Крапівіної [2]. Але наявні роботи не відображують тих змін, що відбулися в громадському русі на сучасному етапі.

Метою статті є спроба виділити та охарактеризувати нові сторони сучасного громадського руху, що пов'язаний, передусім, із допомогою іншим, проаналізувати зміни, що відбулися протягом 2014 року та встановити відповідність чинного законодавства сучасним реаліям.

Виходячи з поставленої мети, завданням роботи є спроба дати характеристику суб'єктам громадського руху, внести пояснення в термінологію, що застосовується до визначення учасників громадського руху, з'ясувати перелік нормативних документів, що допоможуть учасникам забезпечити реалізацію своїх прав, а громадськості – реалізувати контроль за витраченими зусиллями та фінансами.

Вклад основного матеріалу. На сьогоднішній момент нормативно-правовою базою у сфері громадської діяльності є такі акти: Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року [3]; Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року [4]; Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року [5]; Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 року [6]; Закон України «Про соціальну роботу

з дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року [7]; Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року № 212 тощо [8].

В Україні в практичній сфері існують два види громадської діяльності. Перший ми класифікували як публічний. Цей вид діяльності регулюється вищезазначеним законодавством, і в першу чергу Законом «Про благодійництво та благодійні організації». Закон чітко визначає, що благодійна організація – це юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності (Ст. 1) [9]. Крім засновників, благодійні організації можуть мати й інших учасників. Вони можуть використовувати волонтерську діяльність та залучати добровільні пожертви громадян. Діяльність усіх суб'єктів обумовлюється відповідними договорами (Ст.12). Так, наприклад, особи, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені благодійної організації, діють на підставі нотаріально посвідченої довіреності керівника благодійної організації. Довіреність має визначати, зокрема, цілі, місце і строк збору коштів або іншого майна, порядок їх використання та порядок загального доступу до фінансових звітів благодійної організації (Ст. 7). Благодійні організації складають та подають фінансову, статистичну та іншу обов'язкову звітність у порядку, встановленому законом (Ст. 17). Державну реєстрацію благодійних організацій проводять державні реєстратори за місцезнаходженням благодійних організацій відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (Ст. 15).

Так, на 30 жовтня 2014 року в Єдиному реєстрі Міністерства соціальної політики України було зареєстровано 50 організацій [10].

З них: молодіжних організацій – 3, громадських організацій – 13, благодійних організацій та фондів – 23, волонтерських організацій – 1. Вони створені в 14 областях України. Більшість із них діють у Києві та області – 28 організацій – 56% від усіх організацій. Не представлені Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська області.

Діяльність цих організацій чітко регламентована, зрозуміла і стала вже звичною для громадян України. Але в 2014 році всі дослідники відмічають активізацію діяльності благодійних організацій та їх учасників.

Події 2014 року не залишили жодного байдужого в Україні. При чому стало зрозумілим, що величезна державна машина України, при всій своїй потужності, продемонструвала неспроможність, дискредитувала себе та втратила довіру народу України, виявилася неготовою до випробувань, що приніс Майдан, окупація Криму, а згодом конфлікт на сході України. Ініціатива перейшла до громадських організацій. А рівень активності громадян, бажання українців

бути особисто причетними до суспільних подій, дали можливість говорити про пробудження нації.

Народжений Майданом та викристалізований конфліктом на сході України, громадський рух охопив людей різного віку, професій, соціального та фінансового стану. Він став потребою життя для багатьох людей, оскільки передбачав особисту участь у важливій справі, давав змогу зробити особистий внесок у розв'язання найскладніших проблем сучасної України, нарешті, можливість довести собі здатність до дії.

Цікавим фактом стало й те, що протягом року кількість учасників громадського руху тільки збільшувалася. Вирішальним фактором активної участі в цьому русі українців стало те, що розгубленості, бездіяльності держави в часи випробувань громадський рух протиставив ініціативу, активність, дієвість, рішучість, швидкість реагування. Крім того, громадський рух охопив усю територію України, набувши специфічних рис. Так, у більшості прикордонних міст на сході України та в містах, в яких була повернена влада України, громадські організації почали замінювати навіть державні структури, організувати самооборону, здійснювати зв'язки з українською армією, надавати допомогу мешканцям окупованих територій.

Засоби масової інформації, соціальні мережі займали інформацию (об'яви, новини, телепередачі, статті) про діяльність окремих осіб, груп та цілих організацій у різних областях України щодо організації різноманітних акцій, заходів з метою впливу на владу або надання всебічної допомоги армії, вимушеним переселенцям, мешканцям у зоні АТО.

Але, як будь-яке соціальне утворення, громадський рух не був позбавлений недоліків, що знайшло відображення в розповсюдженні псевдоволонтерських та благодійних організацій чи шахрайстві, на що одразу ж реагувала громадськість, ЗМІ та INTERNET. Це знов-таки показало, що діяльність громадських організацій перебуває під пильним контролем самої громадськості.

У засобах масової інформації всі ці організації об'єднуються одним словосполученням – волонтерські організації, що авторами вважається некоректним.

Волонтерські організації у своїй діяльності керуються перш за все законом «Про волонтерські організації». За законом волонтерська діяльність є різновидом благодійної діяльності, суть якої полягає в добровільній, безкорисливій, соціально спрямованій, неприбутковій діяльності, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Отже, волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються нужденним [11]. Волонтерські організації підтримуються органами державної влади та посадовими особами. Кабінет міністрів забезпечує проведення єдиної державної політики у сфері волонтерської діяльності; розробляє і реалізує державні цільові програми у сфері волонтерської діяльності; спрямовує і координує роботу центрального органу виконавчої влади у сфері

волонтерської діяльності та інших органів виконавчої влади щодо реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності [12]. Центральний орган виконавчої влади надає особам статус волонтерської організації та приймає рішення про позбавлення волонтерської організації цього статусу (Ст. 3. п. 2.).

Закон у цілому регулює діяльність волонтерських організацій та не суперечить ситуації сьогодення, хоча деякі статті, на наш погляд, потребують корекції.

Зокрема, ст. 7 «Волонтери, їх права та обов'язки» цього закону визначає, що волонтер – фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку і здійснює волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі. Сьогодні волонтерський рух помолодшав, і, відповідно, потрібно знизити віковий ценз для осіб, які бажають здійснювати волонтерську діяльність, до 14 років.

Ще в 2012 році Центр соціально-політичних досліджень Державного інституту розвитку сім'ї та молоді оприлюднив досить цікаві дані свого соціологічного дослідження «Волонтер». Виявляється, в Україні 80% волонтерів є молоддю віком від 15 до 19 років, на відміну від країн Західної Європи, де волонтерами є представники різних вікових категорій, проте їх вік не нижчий за 20 років. А сьогодні волонтерський рух «ще більш помолодшав». Велике значення на сучасному етапі має моральна підтримка для учасників АТО, біженців, мешканців окупованих територій. У зв'язку з цим спостерігається зниження вікової межі учасників – активістів та волонтерів, що бажають долучитися до важливої справи допомоги нужденним.

Крім того, ці дані дають змогу відповісти на питання, чому в Україні недостатньо професійного волонтеріату.

Іншим цікавим фактом є і те, що 70% волонтерів України – це дівчата та жінки, на відміну від країн Західної Європи, де співвідношення волонтерів чоловіків та жінок розподіляється у співвідношенні 50% на 50%. Такі дані свідчать про те, що жінки в Україні є значно чутливішими до потреб суспільства і більш зрілими, ніж чоловіки [13].

Згідно зі ст. 10 «Договір про надання волонтерської допомоги» за договором про надання волонтерської допомоги одна сторона (волонтерська організація) зобов'язана надавати на користь іншої сторони (отримувача) визначені в договорі види волонтерської допомоги шляхом залучення до виконання волонтерів протягом встановленого в договорі строку, а отримувач зобов'язаний прийняти волонтерську допомогу.

Але, як показали реалії сьогодення, не завжди є час на укладання договорів та їх оформлення. На початку проведення АТО, коли бійці потребували негайної допомоги, їх потреби з'ясовувалися в телефонному режимі. Запити бійців формувалися по мірі виникнення проблем вже на бойових позиціях. Волонтери мали миттєво реагувати, оскільки зволікання могло б привести до незворотного трагічного результату. Такого ж швидкого реагування потребував процес вивезення мирних мешканців, дітей із

дитбудинків із зони АТО тощо. Тому виникла необхідність зняття обмежень або розширення меж для здійснення волонтерської діяльності організаціями та установами як з укладенням договору з волонтером про її здійснення, так і без нього.

Стаття 5. «Волонтерські організації, їх права та обов'язки». Волонтерська організація має право: провадити волонтерську та іншу неприбуткову діяльність; залучати волонтерів до здійснення волонтерської діяльності; отримувати кошти та інше майно для здійснення волонтерської діяльності; використовувати у своєму найменуванні та волонтерській діяльності слова «волонтерська організація»; самостійно визначати напрями здійснення волонтерської діяльності.

Стаття 11. «Відшкодування витрат, пов'язаних з наданням волонтерської допомоги». Волонтерам для провадження волонтерської діяльності відшкодовуються витрати на відрядження на території України та за кордон у межах норм відшкодування витрат на відрядження, встановлених для державних службовців і працівників підприємств, установ та організацій, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів.

Волонтеру відшкодовуються підтверджені документами: витрати на проїзд (включаючи перевезення багажу) до місця здійснення волонтерської діяльності; витрати на харчування, коли волонтерська діяльність триває більше 4 годин на добу; витрати на проживання у разі відрядження волонтера до іншого населеного пункту для провадження волонтерської діяльності, що триватиме більше 8 годин; витрати на поштові та телефонні послуги, якщо волонтер здійснює волонтерську діяльність поза межами місцезнаходження волонтерської організації; витрати на проведення медичного огляду, вакцинації та інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних із наданням волонтерської допомоги.

2. Відшкодування витрат, визначених частиною першою цієї статті, здійснюється за рахунок коштів волонтерських організацій.

Ст. 12. Волонтерська організація не є благодійною організацією, вона зобов'язана обліковувати кошти та інше майно, залучені для здійснення волонтерської діяльності, на окремих балансових рахунках.

На думку авторів, ст. 5, ст. 11 цього закону потребують поширення прав та уточнення обов'язків волонтерів та осіб, яких залучають до своєї діяльності волонтери; особливостей відшкодування витрат,

пов'язаних з наданням волонтерської допомоги; інших змін, які сприятимуть розвитку волонтерської діяльності.

Волонтерство стало потребою сучасного життя. За словами В. Кирильчук, «поступово минають часи, коли в моді були наркотики та алкоголь. На сьогодні в Україні в тренді архікорисні заняття: здорове харчування, спорт та волонтерство» [14].

І все ж таки, ці дві групи не об'єднують усіх учасників громадського руху, що виник в українському просторі. Існує ціла низка новостворених об'єднань, груп та просто індивідуумів, що здійснюють безоплатну суспільно корисну діяльність, але не підпадають під класифікацію благодійних чи волонтерських. Інформацією про їх діяльність насичена мережа INTERNET.

Так, на сайті: <http://4armi.com.ua/volonter/> розміщена база «перевірених організацій та волонтерів» [15]. На цьому сайті ми нарахували приблизно 211 організацій та осіб, що почали свою активну діяльність з листопада – грудня 2014 року.

Організації можна поділити на чотири групи за напрямками діяльності: надання медичної допомоги, надання військової допомоги, допомога переселенцям, допомога в пошуку зниклих безвісті та повернення полонених. При чому серед них є організації, що здійснюють комплексну допомогу (від медичної допомоги до пошуку зниклих), а є такі, що спеціалізуються на конкретному виді допомоги.

Так, у групі надання медичної допомоги розміщено 41 організацію, з яких виключно медичною допомогою займаються 7, 34 групи здійснюють комплексну допомогу, в яку входить постачання аптек та медобладнання.

У групі допомоги біженцям вказано 13 груп. Допомога включає виїзд із зони АТО, психологічну допомогу, переселення та працевлаштування. Ці види допомоги здійснюють 6 організацій, з яких біженцям із зони АТО допомагають 5.

У групі пошуку зниклих вказано 7 організацій, з них три займаються пошуком та звільненням полонених у зоні АТО. Не можемо не відзначити велику роль Центру гуманітарної допомоги зі звільнення полонених та заручників у зоні АТО під керівництвом Володимира Рубана.

Найбільша група представлена організаціями, що надають допомогу армії – 196. Щодо участі областей України в цих організаціях, то маємо таку картину.

Таблиця 1

Організації та волонтери за базою 4armi.com.ua/volonter/ [16]

№	Область	Кількість організацій			
		Медична допомога	Допомога армії	Допомога біженцям	Пошук зниклих безвісті
1	Вінницька		2		
2	Волинська		1		
3	Дніпропетровська	1	5		
4	Донецька	1	2	1	
5	Житомирська		–		

6	Закарпатська		–		
7	Запорізька		5		
8	Івано–Франківська		1		
9	Київ, Київська обл.	3	74	1	3
10	Кіровоградська		1		
11	Луганська		1		
12	Львівська	2	9		
13	Миколаївська		1		
14	Одеська		3		
15	Полтавська		2		
16	Рівненська		3		
17	Сумська		4		
18	Тернопільська		1		
19	Харківська		11	3	
20	Херсонська		–	–	–
21	Хмельницька		1		
22	Черкаська		2		
23	Чернігівська		1		
24	Чернівецька		1		
25	Вся Україна		25		
	Всього	7	196	5	3

Аналіз інформації, що міститься в мережі INTERNET, ЗМІ, показав, що більшість груп, що діють зараз в Україні, – це приватні незареєстровані, але легалізовані організації, що діють за власною ініціативою і за рахунок власних коштів, вони перебувають виключно під контролем громадськості.

Цікаво, що ні в офіційних документах, ні в базі приватних громадських організацій не представлені Житомирська та Херсонська області, хоча інформація про діяльність ініціативних груп та активістів у цих областях висвітлювалася в ЗМІ та мережі INTERNET. Із цього приводу можна сказати, що ті дані та цифри, що нами проаналізовані та представлені, не відображують усієї картини учасників, оскільки кількість громадських активістів та ініціативних груп значно більша.

А отже, можна виділити ще одну групу, в яку слід віднести тих, хто не афішує своєї діяльності. Ці активісти обмежуються власними силами, коштами або фінансами найближчого оточення. Сюди ж можна включити початківців та тих, хто здійснює допомогу нерегулярно або здійснював її одноразово. Усіх учасників можна об'єднати терміном «громадський активіст», або «приватна ініціативна група». Ці суб'єкти мають спільні риси з волонтерськими організаціями та благодійними організаціями, але й мають сутнісні відмінності.

В основі їхньої діяльності – громадська приватна ініціатива, безоплатна добровільна та вмотивована праця, заснована на власних зусиллях та добровільних пожертвах громадян. За цими рисами їх можна вважати волонтерськими організаціями, оскільки їх відрізняє особиста участь та праця, крім того ця

праця є безкорисливою, вона не відшкодовується та не відновлюється. Але волонтер пов'язується договором з благодійною організацією або органами державної влади та здійснює свою безоплатну діяльність (роботу або послугу) відповідно до договору або відповідно до свого професійного спрямування. Як і благодійні організації, приватні ініціативні групи надають допомогу конкретним групам та особам. Але благодійна організація об'єднує зусилля різних людей: від благодійників, що здійснюють пасивну допомогу через переведення частки своїх коштів, до організаторів заходів (волонтерів). Тобто в благодійних організаціях відчутний розподіл видів діяльності. А діяльність приватних ініціативних груп передбачає об'єднання зусиль одних і тих самих осіб, починаючи від зборів коштів, закінчуючи доставкою необхідних речей до адресата. Цей вид діяльності вимагає від учасників об'єднання кількох видів робіт, ризику особистим здоров'ям та життям, власних фізичних зусиль та коштів.

Представники цих груп якісно відрізняються від благодійників та волонтерів. У них не тільки чітко виражена громадянська позиція, розвинуте почуття патріотизму та ініціативність. Вони мають розвинені навички роботи в соціальній сфері (серед громадських активістів переважають представники приватного бізнесу, юристи, викладачі), внутрішню потребу в дії та ризику, бажання здійснювати безкорисно соціально корисну справу, допомагати нужденним, бути причетним до справи.

Саме ці приватні ініціативні групи, волонтери та учасники благодійних організацій є на сучасному

етапі фундаментом нашого суспільства, цементом громадських та благодійних організацій, контролером влади та державних структур. За допомогою їх енергії відбувається будівництво нового покоління українства, що значною мірою відрізняється від старшого покоління. Їм вистачає енергії, часу та творчого потенціалу для розв'язання найактуальніших соціальних проблем, віддякою за яке є моральне задоволення та набуття нового досвіду.

Висновки. Таким чином, громадський рух в Україні набув якісних змін. Він збагатився активними учасниками, набув нових рис, активізував благодійні організації й суспільство в цілому, додавши до пасивної фінансової допомоги діями та справами. Продовжує відігравати велике значення в підйомі соціальної активності громадян, засвідчувати етап пробудження нації.

Ми впевнені, що благодійництво, волонтерство, приватна громадянська ініціатива існуватиме доти, доки: державні структури будуть неспроможні задовольняти соціальні потреби громадян, існуватимуть категорії людей, які потребують допомоги, і ті, хто готовий цю допомогу надати [17]. Що стосується законодавства, то воно в цілому створює необхідне правове поле для діяльності цих організацій, хоча вимагає корекції з приводу розширення повноважень волонтерських організацій, зниження вікового цензу учасників та підвищення гарантій їхньої безпеки в процесі здійснення повноважень.

Подальше вивчення феномену добровільної діяльності може здійснюватися на основі ідей альтруїзму, християнських релігійних цінностей, лібералізму в межах соціального, економічного, трудового, юридичного підходів [18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хуснутдінов О.Я. Громадський рух як чинник формування громадянського суспільства в Україні (державно-управлінський аспект) 2003 года : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / О.Я. Хуснутдінов / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2003. – 20 с.
2. Еволюція світового волонтерського руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3716/>
3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4. – Ст. 435.
4. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
5. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
6. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 252.
7. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – Ст. 213.
8. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/464/2011/page>.
9. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25.
10. Реєстр волонтерських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category>
11. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4. – Ст. 435.
12. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4. – Ст.435.
13. Саган О. Волонтаріат. Його історія, суть і значення / О. Саган // Інфо-правовий портал для громадян України в Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://italawguide.at.ua/news/volontariat_jogo_istorija_sut_i_znachennja/2014-10-18-900
14. Кирильчук В. В. Волонтерський рух в Україні / В. В. Кирильчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://3222.ua/article/volonterskiy_ruh_v_ukran.htm
15. Волонтерський рух в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 4armi.com.ua/volonter/
16. Складено авторами за матеріалами сайту 4armi.com.ua/volonter/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 4armi.com.ua/volonter/
17. Історія волонтерського руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volunteer.kiev.ua/>
18. Юрченко І.В. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.03 / Юрченко Ірина Вадимівна ; Інститут соціології НАН України. – К., 2009. – 16 с.